ف.ح. گۆران

ئۆرهان پامۆک و کەلتووری رەخنەگرانە

و: لە فارسییەوە: شەریف فەلاح

دەنووسم چونکە لە دەستی هەموو ئێوە و هەموو مرۆڤەکانی تر تووڕەم

له ئەستەمبۆڵ بووم، لەسەر تەختی کەشتییەک کە سەدان توریستی بۆ دیتنی خانووی جوان و سەرنج راکێشی هەردوولای دوورگەکەی دەبردە سەفەر. سوکی کەش و هەوا، هێوری و ئارامشێکی غەریبی هەبوو دەڵێی تەنیا خەیاڵ و بیرم کاری دەکرد و جەستەم له سیاچاڵێکی تردا بەندکرابوو، کارەسات ساز و نادەرباز. کیژو کوڕێکی گەنج چاویان لێم دەکرد و پێدەکەنین. ئەوانم له کۆشکی ژێرزەوییەکە دیبوو و هەرکە سواری کەشتی بووم دووبارە کەوتنەوە بەرچاوم.

هەردوو کورد بوون، خەڵکی دیاربەکر. پرسیاریان کرد: خەڵکی کوێی؟

وەڵامم دایەوە: هەر ئەم نزیکانە، دراوسێی ڕۆژهەڵاتیتان.

پێکەنین. کوڕە کتێبێکی ئۆرهان پامۆکی بە دەستەوە بوو، "ئەستەمبۆڵ بیرەوەری شارێک".

تا کەشتیەکە گەڕایەوە لەنگەرگاکە، چەند لاپەڕەیەک له کتێبەکەیان بە تورکی بۆم خوێندەوە و کوردی وەریان گێڕایەوە. کچە گوتی: ئەمە هەر ئەو نووسەرەیە کە بەدەنگی بەرز هاواری دەکرد و دووپاتی دەکردەوە کە یەک میلیۆن ئەرمەنی و ۳۰ هەزار کورد لە تورکیە بە شێوەیەکی کۆمەڵکوژی کوژراون.

کوڕە گوتی: ئۆرهان پامۆک نووسەرێکی زیندووە کە...

کتێبەکەیان بەدیاری پێدام و ڕۆیشتن.

کە لە ئەستەمبۆڵ گەڕامەوە ئەو چاڵە ڕەشە، دیتم کە خوێندنەوەی بەرهەمەکانی ئۆرهان پامۆک بەشێک لە خوێندنی تاریکی کارەساتە لەم بەشەی جیهاندا و هەرچی زیاترم لێ خوێندنەوە زیاتر بۆ لای خۆی رایدەکێشام و گیرۆدەی کردم.

کتێبی" ئەستەمبۆڵ بیرەوەری شارێک "تێکەڵاوێکە لە دەق، وێنە و نەقاشی کە پۆلێن کردنی لە چوارچێوەی یەک چەشن و شێوازی دیاریکراودا ناگونجێ. لە ڕاستیدا بەوتەی خودی پامۆک کتێبەکە" هاوژیان پێوەندییە کە لەگەڵ ئۆستوورە، مێژوو راستی" ڕوانگەو ڕوانینی نووسەر بۆ ئەستەمبۆڵ، خوێنەر دەباتە ناو قووڵایی و نوقمی کەش و هەوایەکی دەکا کە ڕێک وەک کەش و هەوای کۆشک ژێر زەوینی" باسیلێکا سیسترێنە" پێکهاتەی کتێبەکە لەسەر بنەمای هەمان هێماو توخمانە قەوار و فۆرمی گرتووە و تەژییە لە نهێنی و رمزو رازەکانی. لەو کۆشکەدا کەللەی مدوزا، یەکێک لە ئەستوورە و ئەفسانەکانی یۆنانی

کۆن دێتە بەرچاوم کە بۆتە بەشێک لە میعماری بینا. لە کتێبی پامۆکیشدا، ئەم ڕووداوە لە زمان و شێوەی گێڕانەوەی پێکهاتەیدا ڕوودەدا. پامۆک لە تەمەنی گەنجێتیدا دەیهەویست کە میعماری بخوێنێ بەڵام سێ ساڵ دوای چوونی بۆ زانکۆی ئەستەمبۆڵ، دەکەشێتەوە. میعماری بە وشە لە جێگای میعماری بە خشت و قوڕو... دادەنێت. خۆی گوتوویە" دەمهەویست میعماری نووسین لەگەڵ میعماری شاردا پێکەوە گرێ بدەم". لەم کتێبەو چەن کتێبی دیکەدا بۆ وێنە لە دوو ڕۆمانی "کتێبی ڕەش" و "بەفر"دا ئەم کارەی کردووە لە بەرهەمەکانیدا، شوێن و کەش و هەوا میعمارییەکان، ڕۆڵێکی بەرچاویان هەیە و لە فۆڕم و قەوارە بەندیی کەش و دۆخی گێڕانەوەدا شوێن دانەرن.

لە کتێبی " ئەستەمبۆڵ..." لە سۆنگەو ڕوانگەیەکی" دیکەوە بۆ زێو شوێنی لە دایکبوونی دەڕوانێ، شارێک کە هەوری هێماو نیشانەی مێژوویی، ئایاسووفیە ئەم بینایە لایەو شان بە شان و پالیمستیکە.

ئایاسووفیە سەرەتا کلیسا بووە (سەردەمی ئیمپراتۆریی کنشانتتینیوس) دوایی بوو بە مزگەوت (لە سەردەمی عوسمانییەکان)و ئەمڕۆ، مووزەیەکە "پڕ لە بوون و نەبوونی ڕابردوو". لەم پێکەوە ژیانەدا هەم دەکرێ جیاوازی ببینین و هەم تەبایی پێکەوە ژیانیش. شێوەی شان بە شان و لابەلای ئایاسووفیە، ئێستا لە ئاستێکی تردا ڕاڤە دەکرێ. ئەویش خودی ئۆرهان پامۆکە و هەم ئەو هەزاران تووریستەی کە ڕۆژانە دێن بۆ دیتنی ئەم مووزەیە. پامۆک دەنووسێت" من هیچ کات ئەستەمبۆل، خانووەکان، شەقامەکان و جیرانەکانی سەردەمی منالیم لە بیر نەبردۆتەوە". و دوایی لەسەر ئەم ڕستەیە پێداگری دەکات." من مردوویەکی زیندووم". لە ڕاستیدا ئەو "ڕەوتی ژیان" لە ئەستەمبۆل بە هاوپێوەندیی لەگەڵ "شێوازەکانی مەرگ"دا دەنووسێت هەر بەو چەشنەی کە ئایاسووفیە بە هۆی قۆناغە جۆراوجۆرەکانی ژیان و مەرگ، چەندین جار بە شێوەگەلی جیاواز بە زمانێکی تر نووسراوە و هێشتا لایەنەکانی گێچ لەسەر نەقش و نیگاری گونبەدو دیوارەکانیدا دیارە. ئەستەمبۆل بەو چەشنەی کە پامۆک وەبیری خوێنەری دێنێتەوە شاری سەرگەردانی ڕابردوو ئێستایە، شاری دابەش کراوی نێوان ئوروپاو ئاسیا، ڕۆژهەلات و ڕۆژئاوایە. "ئەستەمبۆل کانوونی ئەو شتانەیە کە ئیدی لە ئارادانین یان بە شێوەیەکی دیکە هەن" ئەو لەم کتێبەدا، ژیانی خۆی و بنەماڵەکەی دەخاتە ڕوو کە نموونەیەک بووە ژیانی نەگونجاو لە شاردا. لە جێگایەک لە مەڕ هەست و سۆز و سەرخۆشییەکان و خەم و

ئازارەکـانی خـۆی دەنووسێ کـە بە شـێـوەیەکی نامـۆ و غـەریب لەگـەڵ مـێـژوو و خـەم نۆسـتـالۆژیای ئەسـتـەمبـۆل گـرێ دراوە و لە جـێگایەکی دیکە، لە ئەندامـانی بنەماڵەکەی دەگێڕێتـەوە کە "سـەلمێنەر و عـاشق و هۆگری بیرکاری بوون، جا کەوایە چوونی بەرەو لای هونەر مـیعمـاریش بێ هـۆ نەبووە، باوکم دەیگوت: بۆ ئەوەی تورکیا بنیات بنێین بیرکاری بخـوێنـین نەک ئەوەی بکەوینە شـوێن هەست ئیـحـساسی سـۆزداری، بەڵام پامـۆک واناڵێت بەڕای ئەو ڕۆڵی وشـە و واژە لە خـوڵقـاندنی سـەردەمـێکی نوێ بۆ ئەسـتـەمـبـۆڵ بـە هیچ شێوەیەک کەمتر لە بیرکاری نییە. ئەو دەنووسێت لەسـەر تەختەی کەشتییەکان دادەنیشتم و چاوم دەبڕییـە مـاڵەکـانی هەر دوولای... و چاوم لە سـەفـەر دەکـرد کـە ئامـادەبوون بۆ نووسین.

بەم حـاڵەیشـەوە چەندین سـاڵ درێژە دەکـێـشێ تاکـوو پامـۆک سـەودای نووسـینی ئەستەمبۆڵ بهێنیتە سەر لاپەڕەکانی کاغەز. ئەو ئامارە بە کۆچ و سەفەری نووسەرگەلێکی وەک: وی. اس. ناپیـاول، جـۆزێف کێنراد و ویلادیمێـر ناباکۆف لە زمـان و کولتـورەکانی دیکەدا دەکـات و ئەوەی کە ئەوانیش، دوای ئەزمـوونی و تاقـیکاریی دنیـای کەسـانی دیکە دەسـتیان دایە دۆزینەوە و خوڵقاندنی دنیای زمـانی و کولتووری تایبەت بە خۆیان. دەبوا هەست و ناخ و سـۆزی کـاژی دەخـست تاکـوو وەشـەکـان هەل و دەرفـەتی دیتن و خـۆدەرخـسـتنیـان بۆ بڕەخـسـیـبا. هـەر چەند کە ئەو لە ڕۆمـانی "ناوی من سـوورە "شـدا وێنایەکی دیکە لە ئەستـەمبۆڵ گەڵاڵە دەکات. "کاتێ خـەریکی نووسینی ئەم ڕۆمـانە بووم بە خـۆم دەگوت ئەگەری ئەوە هەیە کە ڕەخنەگران بڵێن هەر بەو چەشنەی کە جیمـزجـۆیس، دوبلینی گێڕاوەتەوە، پامـۆکیش ئەسـتـەمـبـۆڵی گێڕاوەتەوە". لەم لێکچووە گێـڕانەوەیەدا، هاوچەشنی و یەکسانیگەلێکیش دەبینرێ.

دۆبلین و ئەسـتـەمـبـۆڵ هەر دوو لە پەراوێزو لێواری ئورووپادان نەک لە ناوەند. بـەم پێیـە هـەر دوو نووسـەر گێڕەرەوەی پەراوێزەکانن هەرچەند کە پەراوێزەکانی ئەستەمبۆڵ گەلێک زیاتر و جـوانتـرو سـەرسـامـتـرن لە دوبلین. ئەسـتـەمـبـۆڵ لە سـەردەمـانی کۆنـەوە تا ئەو سەردەمە، شاری بازرگانی و دانوستانی کولتوور و شارسـتـانیەتەکان بووە و لەم بارەیەوە، دۆخ و کـەشـێکی هـەزار و یەک شـەوی هەیە، لە پەراوێزدایە بەڵام یەکـێک لە کـانوون و ناوەندەکانی کولتـوور، توووریسم و جیهانگەردی و بازرگانییە لە سەردەمی نوێدا. پامۆک بۆ نووسین لە مـەڕ ئەستـەمبۆڵ، بە سیمـاو فۆرمێکی منداڵیی و مێرمنداڵیی خۆیەوە دەچێتە

ناخی ناخودئاگای مێژوویی و ژیانی ڕۆژانەی ئەو شارەوە. ژیان لە شارە گەورەکان، ژیان لە کاکێشان ڕووداوی بە هەڵکەوت وێنە و ڕووخساری بێ واتاو بۆشە. دەبێ شەقامەکان، کۆڵانەکانە بەردچنەکان، میعماریی خانووەکان، پەنجەرەکان، گۆشەو هەیوانەکان، ویستەگەی پاس و ئۆتوبووسەکان، و هێماو نیشانەکانی شار و شارنشینی تێپەڕ بکەی... پێکهاتەو دەقی هەر شارێک لەم توخمانە پێکدێت و لەم بارەیەوە هەر شارە شارێکی جیاوازە کە بۆ نووسینی دەبێ سەرنج بدرێتە ئەم وردەکارییانە دەنا وێنەی ڕاستەقینەو زەینی هیچ شارێک لە رووی کارتە پۆستاڵەوە بە دەست نایەت. کتێبی پامۆک کارتە پۆستاڵێکە و دەروازەیەکە لە "وشەو وێنەکان" بە رووی ئەم شارە باستانییەدا. پامۆک، خەم و ئازارەکانی ئەستەمبۆڵی دەربڕیوە و خەمەکان هەمان نۆستالۆژیان: وشەیەک کە لە زمانی عەرەبییەوە هاتۆتە ناو زمانی تورکی و لە کتێبی "ئەستەمبۆڵ بیرەوەریی شارێک" ڕۆڵی سەرەکیی پامۆک چەند ڕۆژ بەر لە کاتی وەرگرتنی خەڵاتی نۆبڵ لە ستوکهۆڵم لێدوانێکی سەرانسەر نۆستالۆژیکی لە سوپاس و ستایشی باوکیدا خوێند.

باوکم دوو ساڵ پێش لە مەرگی جانتایەکی بچووکی پڕ لە دەست نووس و یاداشتەکانی دایە من و بەهەمان شۆخ و هەستی ئاساییەوە وتی: کە دیهەوێت من ناوەڕۆکی بابەتەکەی ئەم جانتایە پاش مەرگی بخوێنمەوە. بەڵام پامۆک دەڵێت کە تا چەند ڕۆژ دوای مەرگی باوکی، بەملاو بەولای جانتاکەدا پیاسەی کردوە و ترساوە کە دەستی لێ بدات. ئەو جانتایە وەک بیروەرییەک لە ڕابردووی خۆی و پێوەندیی خزمایەتی و کولتووری لەگەڵ باوکیدا دادەنێت. باوکی بەردەوام ئەم وتەیەی لە سەر زار بووە "ئۆرهان تۆ ڕۆژێک دەگات دەبییە پاشا" ، بەڵام، پامۆک نەتەنیا نەبۆتە پاشا بەڵکو لە یەکێک لە چیرۆکە کورتەکانیدا بە شێوەیەکی تەنزئامێز ئەم "جێناو و تایبەتمەندییە باوەکانەیەی" ناوەتە سەر کارو دەست خەڕۆی کردووە.

"براکەم چوار مارشاڵ فەوزی چاکماک، پێنج ئاتاتۆرک، و ئێدیسینێکی پێ برا، هەر کامەمان بنێشتێکمان خستە زارەوە و دەستمان کرد بە خوێندنی نووسین و لێکدانەوەی پشت وێنەکان: بە براوی خۆش شانسێک کە هەموو ١٠٠ وێنەی مرۆڤە بەناوبانگەکان کۆبکاتەوە تۆپێکی چەرمیی فوتبال وەک خەڵاتی پێشکەش دەکرێ..." (وەرگێڕاو لە چیرۆکی مرۆڤە بەناو بانگەکان لە بەرهەمەکانی پامۆک بەتایبەت چوار کتێبی بەفر، ناوی من سوورە، کتێبی ڕەش، ئەستەمبۆڵ بیرەوەری شارێک) جیا لە نوێخوازی و داهێنانی زمانی

و پێکهاتەیی لەگەڵ توخمی تەنزیشدا بەرەوڕوو دەبین کە کارکردی ڕەخنەگرانەی هەیە.

ئەو شتەی کە ئەو وەک "کەلێن و بۆشایی نێوان خودئاگایی کەسایەتی و ئەکتەرەکانی ڕۆمانی " بەفر"و ڕاستییەکانی شاعێرانەی ژیان لە تورکیەی ناو لێ دەنێ پێوەندیی بە هەمان کارکردو کاریگەریی تەنزاوییەوە هەیە. لە هەمان حاڵدا ئەو قامک لەسەر خاڵگەلێک لە ژیان لەم گۆشەیەی جیهاندا دادەنێت کە خاڵە کوێرەکانی هەمان ئەو چاڵە ڕەشەیە. ئەگەر وەک نووسەرێک لە دونیای ڕۆژئاوادا چیرۆک بنووسن نەتەوەکەتان گرینگ نییە، بەڵام ئەگەر لەم بەشەی جیهان (تورکیەو...)دا بنوسین نەتەوە و – تەنانەت خراپتر – ئەخلاقیش گرینگە، کاتێ کە نووسەرێکی ئینگلیزی سەبارەت بە هەراو هوریای عەشق دەنووسێت لە عەشقەوە وەکوو چەمکێکی مرۆیی دەنووسێ بەڵام کاتێ من سەبارەت بە عەشق دەنووسم – بە ناچاری – تەنیا لەسەر عەشق لەناو خەڵکی تورکدا دەنووسم. {وتووێژ لەگەڵ گاردێین،}و ئەمە هەمان حیکایەتی پەردەپۆشی و هێشتنەوەی سەرپۆشی وشەکانە کە بۆتە سەرپۆش و رووخساری راستەقینە. بۆ نموونە کاتێ نەکرێ دیوی خەوی کەسایەتیی کوژراوی ڕۆمان بە زمان دابێنین و چ دەمێنێتەوە بۆ نووسین.

پامۆک لە لێدوانەکەیدا ئەو پرسیارە لە مێژینەیە "بۆ چی دەنووسیت؟"ی هاوردۆتە مەیدان بەم چەشنە وەڵامی داوەتەوە: دەنووسم چونکە پێویستییەکی ڕەهاو نەگۆڕی بەنووسین هەیە. دەنووسم چونکە ناتوانم وەکو و خەڵکانی تر خەریکی کاری ئاسایی دیکە بم. دەنووسم چونکە لە دەستی هەموو ئێوە و هەموو مرۆڤەکانی تر تووڕەم... دەنووسم چونکە بۆنی کاغەز، پێنووس و جەوهەرم خۆش دەوێ. چونکە باوەڕم بە ئەدەبیات هەیە. چونکە لە فرامۆشی لە ژیان لە بووندا دەترسم. دەنووسم چونکە دەمهەوێ بخوێنرێمەوە. دەنووسم چونکە هەر تاکێک چاوەڕوانییەکی لێم هەیە کە بنووسم. دەنووسم چونکە هیچکات چەشنێک پەروەردە نەکراوم کە شادمان و خۆشحاڵ بم، دەنووسم تاکوو شادمان و بەختەوەر بم.

تەنیا ئەدەبیاتی رەخنەگرانە و جیاوازیی دانەر دەتوانێت وەها تایبەتمەندییەکی هەبێت، و بەدیهێنەری شادمانی.

پامۆک دەترسێت کە جانتاکەی باوکی بکاتەوە چونکە ڕەمزاوی و ترس و تۆقێنەرە، ڕابردوویەک کە شادمانیی فێر نەبوویێت دەبێ لێی بترسێ و نووسەرێک کە لەگەڵ ئەم ترس و شادمانییە بەردەوامەدا دەرگیرودەستەملان نەبوویێت چی هەیە بۆ نووسین؟